

Unatoč ovim opaskama, sve u svemu knjiga Tončija Matulića predstavlja jedan dobar pregledni teološki priručnik s obzirom na mnogobrojne teme i dileme današnjega vremena. »Metamorfoze kulture« poticaj su teologiji, ali i drugim znanostima da naporom svojih promišljanja doprinose metamorfozama koje će kulturu učiniti boljom, a to znači kulturom za Boga i kulturom za čovjeka.

Ivica Raguž

Martin Hengel,

Die vier Evangelien und das eine Evangelium von Jesus Christus. Studien zu ihrer Sammlung und Entstehung,

– Mohr Siebeck, Tübingen, 2008., 420 str.

Knjiga Martina Hengela, kako sam autor ističe u predgovoru, već je bila objavljena na engleskom jeziku, a njezino njemačko izdanje sada je dopunjeno i prošireno. Knjiga je važna ne samo za biblijsku nego i za sustavnu teologiju, napose dogmatiku. Stoga je želimo ukratko predstaviti hrvatskoj teološkoj javnosti.

Knjiga je podijeljena u sedam poglavlja. Temeljna misao vodilja cjelokupne knjige mogla bi se sažeti u sljedećem: Hengel kani odgovoriti na uobičajeni prigovor mnogih egzegeta i sustavnih teologa koji glasi da su četiri evanđe-

lja nastala isključivo kao posljedica institucionalizacije Crkve, odnosno kao reakcija Crkve na hereze prvih stoljeća koje su koristile druge nedopušteno spise, apokrifne. Prema toj teoriji, postojanje četiriju evanđelja duguje nametanju kasnije Crkve koja je, nažalost, ugušila različitost drugih isto tako važnih evanđeoskih spisa.

Svojim promišljanjima Hengel pokazuje upravo suprotno. Opširna analiza teoloških tekstova prvih stoljeća (Irenej Lyonski, Serapije iz Antiohije, Klement Aleksandrijski, Justin; str. 13.-44.) potvrđuje da su već u 2. stoljeću sva četiri evanđelja opće prihvaćena i mjerodavna za cijelu Crkvu, napose u liturgiji (str. 59.). Hengel upućuje i na razne pokušaje harmonizacije (Tacijan) i redukcije (Marcion) četiriju evanđelja koji samo dokazuju već postojeću mjerodavnu prisutnost četiriju evanđelja prije tobožnje institucionalizacije Crkve i reakcije na heretike. Vrijedi upravo obratno: heretici pretpostavljaju četiri evanđelja i na temelju tih pretpostavki pišu svoja djela (str. 108.). Drugim riječima, nije bilo nikakve prisile od strane Crkve (str. 91.)

Za sustavnu teologiju posebno je zanimljivo Hengelovo razmišljanje o ključnoj ulozi rimske zajednice za nastanak četiriju evanđelja, odnosno samoga kanona: prvo, liturgijski ormar u Rimu za čuvanje novozavjetnih spisa (četiri evanđelja) bio je mjerodavan za cijelu Crkvu (231.-237., također str. 73.-77., 197.-216.). Hengel tvrdi da su se četiri evanđelja »nametnula« ne na temelju

službene odluke Crkve, nego na temelju uporabe u liturgiji (str. 95.-103.). Drugo, budući da je Markovo evanđelje najstarije evanđelje, i to nastalo u Rimu, ono je upravo kao posebna literarna vrsta upravo te iste rimske zajednice predstavljalo uzor, prema kojemu su nastala ne samo ostala tri evanđelja, nego i većina apokrifā (str. 189.)

Nadalje, uobičajeni redosljed evanđelja – Matej, Marko, Luka, Ivan – također je povijesno utemeljen, premda je Mateju dana prednost ispred Marka i Luke zbog činjenice da je Matej bio Kristov učenik (str. 82.). Vrlo su važna tako i Hengelova promišljanja o samoj literarnoj formi evanđelja, o odnosu evanđelja i usmene tradicije (str. 112.-120., 216.-230., 239.-261.) te o načinima njihova rasprostranjenja (»codices«, a ne »svitci«, str. 91.-92.). Hengel također opovrgava mišljenje koje tvrdi da nazivi evanđelja nemaju nikakve veze s postojećim apostolima, tj. da su u počecima Crkve evanđelja bila anonimna, bez posebnoga naslova (str. 167.-184.). Sama činjenica da su evanđelja dobila nazive, osim Mateja i Ivana, po osobama koje nisu bile Kristovi prvi učenici (Marko, Luka), svjedoči o povijesnoj činjenici da evanđelja svoj nastanak upravo zahvaljuju tim povijesnim osobama. Upravo suprotno čine pisci apokrifā. Oni koriste imena prvih Kristovih učenika kako bi nametnuli svoje spise Crkvi (evanđelje po Petru, evanđelje po Judi itd.).

S obzirom na Matejevo evanđelje Hengel je mišljenja da uopće nije posto-

jalo Matejevo evanđelje na aramejskom jeziku, nego samo na grčkom. Aramejski elementi u Matejevu evanđelju svjedoče prije o aramejskoj zbirci Kristovih riječi negoli o Matejevu evanđelju na aramejskom jeziku (str. 288.) Njemački egzeget donosi sljedeći redosljed (str. 354.): Matejevo evanđelje vjerojatno je nastalo između 90. i 100. godine u Palestini ili Siriji (str. 133.) te se služilo Markovim i Lukinim evanđeljem (str. 350.). Markovo je evanđelje pak nastalo oko 70. godine u Rimu, što je i uglavnom konsenzus većine egzegeta (str. 141.), a Lukino oko 75.-85. te »Corpus Johanneum« između 100.-105. godine.

U posljednjem poglavlju (postskriptum) Hengel daje i svoje mišljenje o tzv. »izvoru izreka« (»Logienquelle«). Kao prvo, njemački egzeget tvrdi da je Matejevo evanđelje s velikom sigurnošću nastalo pod utjecajem Lukina evanđelja. Drugo, Hengel predlaže da se umjesto pojma »izvor izreka« koristi pojam »tradicija izreka«, jer više odgovara činjenici i važnosti usmene predaje (str. 288.). Isto tako, trebalo bi odustati od uobičajenih nabranja različitih »izvora«, jer je usmena tradicija u prvoj Crkvi bilo vrlo šarolika, tako da je i proces svih triju evanđelja puno kompliciraniji nego što se to obično pretpostavlja (str. 351.). Posebno je neodrživa i upitna teza o jednom jedinomu »izvoru izreka« (str. 300., 351.-352.)

Ne ulazeći u daljnju analizu, posve je očito koliko je Hengelova studija važna za dogmatiku (kristologiju, ekleziologi-

ju), a ne samo za biblijsku teologiju. Mogli bismo reći da Hengel u svojoj knjizi razvija »hermeneutiku povjerenja« spram evanđelja. Dakle, naslovi evanđelja, redosljed i sama činjenica četiriju evanđelja, a time posljedično također i cjelokupna kristologija i ekleziologija prve Crkve, nisu kasnija izmišljotina Crkve, odnosno posljedica institucionalizacije i hijerarhizacije Crkve koja je ugušila ono izvorno evanđeosko ili izvorno usmene tradicije. Naprotiv, nastanak četiriju evanđelja počiva na povijesnoj činjenici života Crkve, odnosno liturgije (posebice rimske liturgije, liturgije rimske zajednice). Liturgija, liturgijska Crkva, u kojoj se uprisutnjuje dje-

lovanje Trojedinoga Boga, iznjedrila je četiri evanđelja, ali i sam svetopisamski kanon. Jednom riječju, možemo i smijemo vjerovati evanđeljima. Na koncu, možemo se u potpunosti složiti s Hengelovim mišljenjem da je pravo čudo što je Crkva ostavila sva četiri evanđelja, unatoč mnogobrojnim diskrepancijama i proturječnostima među njima (str. 183., 187.). Crkva tako nije podlegla ni napasti harmonizacije (Tacijan, Marcion), ni napasti pluralne konfuzije evanđeoskih i neevanđeoskih spisa. U tom smislu četiri evanđelja svjedoče o životu Crkve koja je od samih početaka razvijala jedinstvo u različitosti.

Ivica Raguž